

Investigar i aprendre a través de la deriva en la formació universitària

Research and learning through dérives in university education

Mar Estrela Cerveró

Universitat de València
marestrel@hotmail.com

Resumen. El taller “educar la mirada / documentar la ciutat” és una experiència educativa que, a través de la deriva, pren el fenomen urbà a des de la seva complexitat, articulant experiència, diàleg i reflexió en la construcció social del contingut de la ciutat. Pensem els carrers de la ciutat com un espai privilegiat per a analitzar les relacions entre saber, identitat i poder, en una aposta per un currículum universitari que contempla aquesta triple relació com experiència educativa de transformació. La proposta que us presentem ens ha permès ressituar els límits de la nostra pràctica docent, col·locant la frontera del nostre coneixement objecte d'estudi un pas més lluny, explorant els marges de la pràctica acadèmica universitària per a vincular-nos a companys i companyes d'altres disciplines amb una preocupació comú. Tot açò a través de la particular experiència del caminar, l'encontre i el diàleg que la deriva ens ofereix.

Palabras clave. Educació; ciutat; deriva; pedagogia urbana; currículum; innovació educativa.

Abstract. The workshop “educar la mirada / documentar la ciutat” [educating how we observe / documenting the city] is a learning experience which, uses the *dérive* to approaches the urban phenomenon in all its complexity from articulating an experience, dialogue and reflection on social construction of the city's contents of the. We think of the streets of the city as a privileged space for analyzing the relationship of knowledge, power and identity in a commitment to a university curriculum that contemplates this triple relationship as a transforming educational experience. The proposal presented here has allowed us to relocate the limits of our teaching, taking the boundary of our knowledge under study a step further, exploring the limits of university academic practice to link us to friends and colleagues from other disciplines with a common concern. All this through the particular experience of walking, meeting and dialogue that *dérive* offers.

Keywords. Education; city; *dérive*; urban pedagogy; educative innovation.

En l'experiència que us presentem la deriva ha suposat un element fonamental per posar en relació; educació i ciutat. Es tracta de dos àmbits que ens preocupen i en els quals tenim una participació activa. La nostra perspectiva educativa no es tanca en les parets de l'aula ni es limita a la institució, per la qual cosa partim de la idea de que *la educación “puede ocurrir en cualquier momento y en cualquier lugar”* (ZEMOS98, en AA.VV., 2012, p. 33), i que quan *“l'occhio se salta il muro”*¹, ens obrim a l'oportunitat d'aprendre ‘de’ i ‘en’ la ciutat, on les nostres actuacions i formes de relació van a conformar un determinat model social (Manuel Delgado, 2007, 2011). Per tant, al parlar de ciutat ens referim al complex cultural que suposa la metròpoli contemporània, atenent la seva estructura física, però sobretot el seu imaginari. I així, convidant a caminar a l'alumnat universitari volfem provocar i provocar-nos per explorar la nostra ciutat amb una mirada educativa renovada, des de la qual generar noves estructures per a investigar, innovar i gaudir.

El currículum de la ciutat

A la ciutat es conjuguen sabers i experiències que es representen als seus carrers i places, però també a les seues dinàmiques, tradicions i narratives. En ella es produeixen

¹ “*Quan l'ull salta el mur*” (1999): aquest és el nom amb el que les Escoles infantils de Reggio Emilia (Itàlia) anomenaren un dels seus projectes educatius on tractaven de plantejar un nou model d'escola arrelada a l'entorn i amb una visió renovada de les possibilitats educatives de la primera infància.

aprenentatges que ens construeixen com a ciutadans, i és en aquest aspecte on es situa la nostra preocupació i objecte d'estudi; volem renovar la mirada urbana a través de l'experiència, donada la seva importància per a la construcció de la persona i la societat. Així doncs, el nostre punt de partida és considerar la ciutat com una forma material de la cultura, és a dir, com un text que penetra en les experiències de subjectivació de les persones; allò que anomenarem currículum² de la ciutat (Jaume Martínez, 2010).

El currículum com camp d'estudi es troba creuat per relacions de poder en disputa per la significació, és per això que cal concretar la perspectiva des de la qual es parla a la investigació, així direm que es situa en l'anàlisi crític i postcrític, el que suposa enfrontar-nos a la ciutat posant en crisi la seua fragmentació en disciplines, posant-lo en acció a través de la experiència del món viscut (José Contreras y Nuria Pérez de Lara, 2010), atenent al seu sentit i les seues intersubjectivitats (Max Van Manen, 2003). Per tot això, els nous enfocaments transdisciplinars (Edgar Morín, 1994) suposen un marc amb el què abastar la complexitat de les realitats modernes.

Així es veu com la ciutat esdevé el resultat d'un procés de creació e interpretació social, i per tant, seguint els estudis culturals, cal deconstruir els processos pels quals naturalitzem les nostres concepcions i pràctiques sobre la ciutat. Concretament ens preocupa la construcció d'aquest contingut des de l'aprenentatge acadèmic dels estudis de grau perquè és l'espai docent des del qual treballem, i per l'interès formatiu que té per a l'estudiant com a ciutadà i com a futur professional. Per això, un element central serà quotidianitat i experiència educativa universitària, obrint-nos a l'espai públic amb temps suficient per a contemplar-lo, pensar-lo i (re)subjectivar-lo. En aquest sentit la deriva ha sigut l'element que ens permetrà articular les nostres pretensions, així la imatge del *flâneur* de Walter Benjamin (1983) ens aporta una particular manera de experimentar en la ciutat, a través d'un passeig sense rumb prefixat, amb el qual poder construir i deconstruir significats en relació a la ciutat. Es tracta de posar la ciutat concebuda entre parèntesi, per activar una forma de ocupació del espai urbà, on l'ordre i la pretensió urbanística es queden paralitzades, en pro d'una nova òptica a través de la què obrir-nos a la experiència urbana.

El taller educar la mirada/documentar la ciutat

Aquesta preocupació en torn a la ciutat i el currículum ens va portar a la creació del taller "*educar la mirada/documentar la ciutat*" (en avant TEM/DOC), amb el què portem 4 anys caminant amb alumnes de diferents titulacions de les universitats de la nostra ciutat (Belles Arts, Arquitectura, Educació Social, Magisteri...). La convocatòria es realitza per mitjà d'una invitació a través del correu electrònic dels alumnes de les diferents titulacions. Prèviament, el professorat i els investigadors han acordat un barri i zona de la ciutat i un col·lectiu amb el qual podem contar per a la realització del taller.

² El currículum és un camp d'estudi que tracta de concretar el coneixement que cal ensenyar, com a resultat d'una selecció basada en la descripció de la persona que es considera 'ideal'. Destaquen els treballs de recerca i definició de Tadeu da Silva (2001).

Taller educar la mirada/Documentar la ciutat 17 d' Abril 2013 – Campanar

17:30h EIXIDA

1 Av. Pius XII
Parada metro Campanar

20h TROBADA

2 Carrer del
Dragamines s/n
Llar de Jubilats de
Campanar

<http://tallereducarlamirada.blogspot.com/>
CONTACTE (Mar): marestrel@hotmail.com

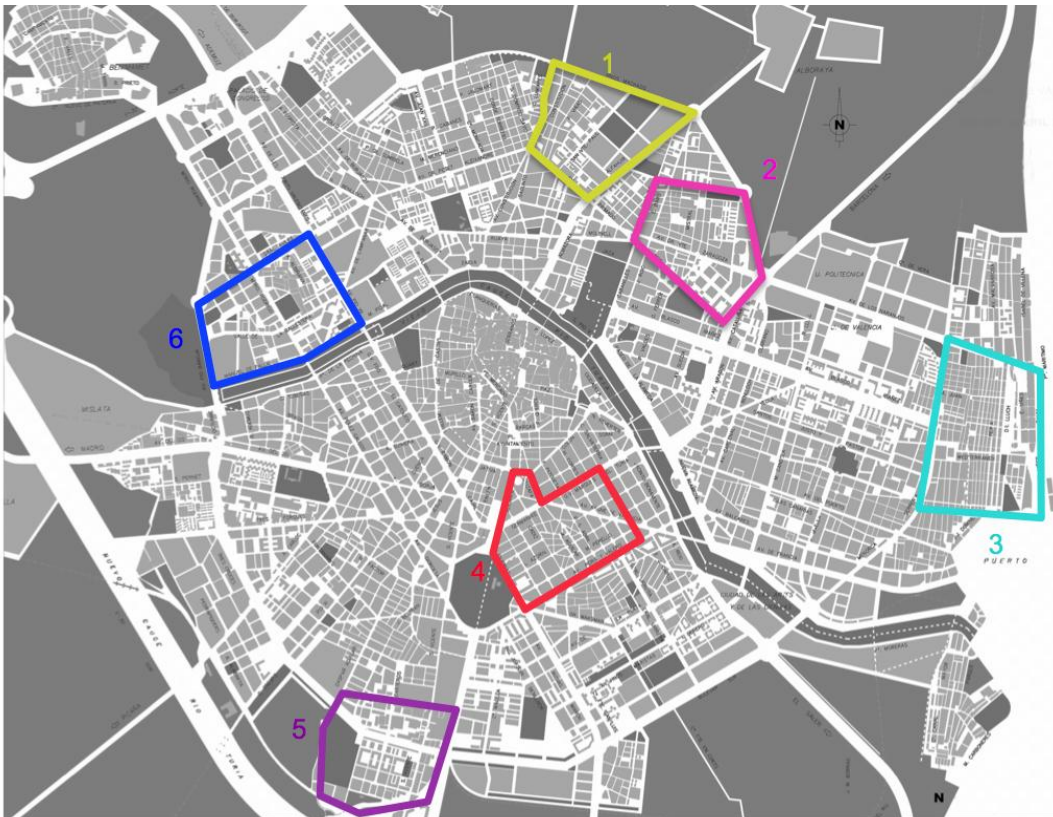
Model d'invitació per a l'alumnat. (Elaboració propia)

A continuació descriurem les dues parts que constitueixen el TEM/DOC.

La primera correspon al primer moment que anomenem *educar la mirada*. Tot comença trobant-nos en un punt de la ciutat de València per caminar un dels seus barris; fins ara hem caminat sobre els següents: Russafa, Cabanyal, Orriols, Benimaclet, Campanar i Sant Marcel·lí. Es van triar aquests com a exemple de les diferents realitats que d'alguna manera componen la ciutat de València: boom immobiliari, lluites veïnals, moviments socials, diversitat cultural, desplaçament...; però cal remarcar que l'objectiu amb el qual anàvem als barris no estava prefixat, i en conseqüència no es tractava de veure alguna cosa en concret, o fixar-nos en algun element, procés, ambient, sinó que la intenció era provocar en ell situacions, i com a tal tenen la seva influència, però estan sotmesos al moment i les persones que participen.

Tot comença establint un punt de trobada, allí expliquem els límits dins dels quals podem caminar, que poden deixar-se dur per on la intuïció o el desig els puguen portar, perquè no hi ha cap recorregut a fer, ni coses obligades a trobar i finalment establim l'hora a la que ens tornarem per parlar-ne. En aquest primer moment també dividim el gran grup d'uns 20 integrants, en xicotets grups de 5 o 6 persones. A les diferents realitzacions em pogut contar amb alumnat de dues o tres titulacions, i hem tractat de que cada xicotet grup es componga d'alumnat procedent de totes les titulacions presents, pensem que una de les coses més interessants de l'activitat és trobar-nos i compartir visions amb persones les quals treballen o estudien en un camp diferent al nostre, ja que a través d'un problema comú (per exemple,

la comprensió, interpretació i participació a la ciutat) podem aportar visions i anàlisis diversos que enriqueixen l'experiència, i ens formen en la transdisciplinarietat necessària per a enfrontar-nos a les realitats modernes. Així doncs, l'encontre de les disciplines, no sols esdevindrà una tendència creixent per a la participació i la intervenció social, sinó qüestionarà profundament l'aïllament i la fragmentació que moltes vegades colonitza el treball acadèmic a la universitat.

Planol de la ciutat de València on es destaquen els barris sobre els quals s'han desenvolupat les derives. 1. Orriols, 2. Benimaclet, 3. Cabanyal, 4. Russafa, 5. Sant Marcel·lí i 6. Campanar

A les derives solem caminar de hora i mitja a dues hores i cada grup va traçant un camí diferent creuant-se o no amb els altres, però guiant-se per allò que el grup va decidint i valorant en cada moment. A l'hora establerta tots els grups es dirigeixen al lloc acordat per dur a terme una posada en comú de la experiència viscuda. Però en aquest punt ens trobem també amb algun membre d'un col·lectiu o agent social implicat en la participació del barri caminat. Aquest ens conta qui és i a què es dedica el col·lectiu en el qual participa i les coses que ell destaca del barri. Amb açò volem incloure la mirada arrelada al barri, posant en valor els sabers populars construïts de manera localitzada. En aquest punt s'entaula un diàleg en el què cadascú conta les coses que l'han sorprès, allò que ha pensat, coses que han passat al seu grup..., i totes elles es posen en relació amb les distintes mirades que cada participant ha elaborat en la deriva, veient-se en molts casos ampliades o modificades

per l'aportació grupal que ens ajuda a crear una visió més complexa d'allò que hem viscut i del qual al llarg de la vesprada hem tracta d'aprendre. Amb el què hem explicat fins aquí l'experiència de la ciutat a través de la deriva ha quedat palesa, però volem destacar la experiència dialèctica present en la deriva, però sobretot en aquesta part final d'encontre i per la qual podem crear coneixement compartit.

La segona part fa referència a la documentació de la ciutat, amb la qual volem donar importància al relat de la experiència dels participants. La forma més emprada en el taller ha estat el text personal o grupal que reflexa la experiència de la participació. En aquest sentit també s'inclouen altres representacions com la fotografia, el dibuix o el plànol, però que no han estat tan emprades com el text. Es va crear un bloc en el qual s'han fet públics tots aquells relats que els seus autors ens han autoritzat. En definitiva, prenem la deriva situacionista com a font d'inspiració i la psicogeografia com a aspiració simbòlica, amb la intenció de generar noves representacions sobre la ciutat i provocar una relació subversiva amb la vida diària en la ciutat contemporània (Guy Debord, 2000).

La deriva en la investigació de l'experiència educativa

El caminar en la nostra investigació és més que un desplaçament, és una forma d'estar i mirar al carrer, però també una manera de desenvolupar la investigació. D'aquesta manera, entenem el mètode com a camí, que a través de nosaltres es va traçant donant comptes de allò que s'ha fet, de com s'ha fet i per què s'ha fet d'aquesta manera. Investigar la experiència que suposa per als estudiants, docents i investigadors/es, el TEM/DOC va a requerir estar, mirar, aproximar-nos per a interrogar-nos pel seu sentit. Per tant, la nostra intenció no es tant descriure, comprendre o explicar, sinó fer-nos preguntes en torn al sentit pedagògic que activa la experiència urbana com a productora del coneixement, especialment per aquell que tinga un caràcter transformador. D'aquesta manera la inquietud i la pregunta sobre allò que ens diu la nostra experiència ens ha de fer pensar, també, cap a on ens condueix.

La nostra interrogació no podrà produir-se en abstracte, son qüestions sobre les vivències particulars, singulars i úniques que viuen les persones implicades en els diferents nivells de la nostra investigació. Tot açò es fruit d'un món del qual formem part, que ha de contemplar a les persones, però que es contextualitza en diferents espais. Concretament, a nosaltres ens preocupa la ciutat com a espai social en els què es produeix l'encontre amb els altres i que constitueix l'entorn immediat per a un bon nombre de la població. Per a nosaltres, la idea de barri ens ha donat una forma d'aproximació a la diversitat constitutiva de les realitats urbanes. Consegüentment, si d'alguna manera busquem la experiència singular de les persones, ho fem a través de les peculiaritats que ens poden oferir els diferents barris dels quals es compona una ciutat. Tot açò ens acosta als postulats situacionistes, en quant estem generant situacions en les què plantejar-nos el sentit educatiu d'allò que ocorre, ja que allò pedagògic, educatiu i curricular es produeix de manera concreta en les diferents situacions, i és per això que s'ha d'estudiar des d'aquesta dimensió localitzada.

La deriva en la formació universitària

Des del TEM/DOC fem una aposta política per les ciutats, amb la què promoure transformacions, amb la convicció de que tots tenim alguna cosa que aportar, és a dir, creguem que en aquest procés l'experiència de tots no sols és valuosa, sinó necessària (Paulo Freire, 1970), i ens converteix (a investigadors i participants) en actors principals del canvi en torn als elements centrals de les nostres vides, i açò inevitablement ha de formar part de l'aprenentatge en qualsevol dels nivells en els quals parlem.

En conseqüència, el TEM/DOC esdevé una oportunitat per posar en qüestió les pràctiques educatives institucionals instal·lades en la racionalitat dominant que donen l'esquena a l'experiència, per situar-nos en el conflicte i construir el coneixement a través de la relació entre saber, identitat i poder. Destacant la necessitat de generar activitats d'apertura de la universitat al context en el qual es troba, provocant un trencament amb el procés generalitzat de tancament i privatització de la educació superior (Boaventura de Sousa Santos, 2004), explorant les possibilitats reals de mantenir un contacte estret amb la realitat, que permeta l'experiència en primera persona i ens vincule als moviments socials i a les noves dinàmiques participatives que s'estan generant en la metròpoli.

Amb la deriva hem generat un nou currículum universitari a través del qual posar en relació diferents disciplines en torn a problemes situats en la realitat i en el territori, per poder abordar la complexitat estructural i el polimorfisme que caracteritza a les realitats modernes, evidenciant el potencial de la nostra presència en l'espai públic, adonant-nos de les conseqüències o efectes que té en l'entorn la nostra manera de mirar. I acabarem amb les paraules d'Eva Marichalar (Deriva Mussol, Vic): "*Caminar junts obri un espai personal des d'on connectar amb tu mateix, amb l'altre i amb el terra que trepitges*" (2011, p. 11), *un bullir d'ingredients* que ens cada deriva dóna un resultat.

Referencias

- AA.VV. (2012). *Educación Expandida*. Sevilla: ZEMOS 98. Gráficas Díaz Acosta.
- Benjamin, Walter (1927). *El libro de los pasajes*. Madrid: Celeste Ediciones.
- Contreras, José, y Pérez de Lara, Nuria (comps.) (2010). *Investigar la experiencia educativa*. Madrid: Morata.
- Debord, Guy (2000). *Rapport sur la construction des situations*. París: Mille et une nuits.
- Delgado, Manuel (2007). *Sociedades movedizas: pasos hacia una antropología de las calles*. Barcelona: Anagrama.
- Delgado, Manuel (2011). *El espacio público como ideología*. Madrid: Catarata.
- Escuelas infantiles de Reggio Emilia (1999). *La inteligencia se construye usándola*. Madrid: Morata.
- Freire, Paulo (1970). *Pedagogía del oprimido*. Madrid: Siglo XXI.
- Marichalar, Eva (2011). Deriva Mussol: caminar a la deriva com a experiència de recerca. *Quaderns d'Educació Contínua*, 28, 110-123.
- Martínez Bonafé, Jaime (2010). La ciudad en el currículum y el currículum de la ciudad. En José Gimeno Sacristán (ed.), *Saberes e incertidumbres sobre el currículum* (pp. 527-547). Madrid: Morata.
- Morin, Edgar (1994). *Carta de la transdisciplinariedad*. Portugal: S.P.

Santos, Boaventura de Sousa (2004). *La Universidad en el siglo XXI. Para una reforma democrática y emancipadora de la Universidad*. Buenos Aires: Editorial Miño y Dávila.

Tadeu da Silva, Tomaz (2001). *Espacios de identidad: nuevas visiones sobre el currículum*. Barcelona. Octaedro.

Van Manen, Max (2003). *Investigación educativa y experiencia vivida*. Barcelona: Idea Books.

Historia editorial

Recibido: 09/04/2014

Aceptado: 13/04/2014

Publicado: 07/05/2014

Formato de citación

Estrela, Mar (2014). Investigar i aprendre a través de la deriva en la formació. *URBS. Revista de Estudios Urbanos y Ciencias Sociales*, 4(1), 227-233. <http://www2.ual.es/urbs/index.php/urbs/article/view/estrela>

Los textos publicados en esta revista están sujetos –si no se indica lo contrario– a una licencia de [Atribución CC 4.0 Internacional](#). Usted debe reconocer el crédito de la obra de manera adecuada, proporcionar un enlace a la licencia, e indicar si se han realizado cambios. Puede compartir y adaptar la obra para cualquier propósito, incluso comercialmente. Puede hacerlo en cualquier forma razonable, pero no de forma tal que sugiera que tiene el apoyo del licenciante o lo recibe por el uso que hace. No hay restricciones adicionales. Usted no puede aplicar términos legales ni medidas tecnológicas que restrinjan legalmente a otros hacer cualquier uso permitido por la licencia.

